

„Ha feltámadnak mind az álmok, ha fölkeresnek mind az árnyak –”. Egy életmű utóéletének első száz éve. Tanulmányok Ady Endre halálának századik évfordulójára

Szerkesztette Hansági Ágnes és Mészáros Márton

Balatonfüred Városért Közalapítvány, 2023, 182 l.

MÁRTON-SIMON Anna

SZTE BTK, Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskola, doktori hallgató

ORCID: 0009-0001-5796-8456

A „*Ha feltámadnak mind az álmok, ha fölkeresnek mind az árnyak –*” című tanulmánykötet annak újragondolására vállalkozik, hogy hogyan is vállalhat részt az irodalomtudomány egy-egy szerző jubileumában. A kiadvány csupán alcímében végez tulajdonképpeni emlékéllítást, amennyiben Ady Endre halálának századik évfordulójára készült. Könnyen belátható és osztható meggyőződése szerint az „emlékevek évtizedében” (7), ahogy az *Előszó* első mondata nevezi jelenünket, az emlékéllítés nem tud és nem is lehet az irodalomtudomány feladata. Ennek létező intézményei, terei, eszközei és gyakorlatai vannak – de mindez az irodalomtudomány területén *kívül* zajlik. A kötet vállaltan a „fesztivalizációtól” elhatárolódva nyúl az Ady-életműhöz és annak immár százéves utóéletéhez; újraolvasásra, elmélyülésre vállalkozik.

A kötet kimondott és valamennyi tanulmány olvasása során érezhető tudományos meggyőződése szerint „az irodalomtudomány legfontosabb társadalmi funkciója nem lehet más, mint-hogy magukhoz a szövegekhez biztosítson mindenkori hozzáférést.” (8.) Erre a hermeneutikai alapra építve a kötet minden tanulmánya a „folyamatos újraolvasás” (8) elsődlegességéből indul ki, a szövegekhez való visszatérést szorgalmazza. Az eredmény egy olyan, egymást jól kiegészítő elemzésekből álló, elegáns logikai ívbe rendezett, teljességre nem törekvő tanulmánygyűjtemény, melynek tulajdonképpeni célja a tény szintjére emelt irodalomtörténeti közhelyek kimozdítása, a kanonikus pozíciójukból fakadóan szinte olvashatatlanává vált szövegek „leporolása” (ahogy a kötet előszava többször fogalmaz).

Az egyértelmű irodalomtudományos meggyőződés, elméleti és módszertani keret kijelöli a kiadvány célját és feladatát. Ennek köszönhetően a tanulmányok egyszerre olvashatók önálló, problémacentrikus, kiváló szövegelemzéseket működtető tudományos munkákként és összefüggő gondolatgyakorlatként az irodalomtudomány feladatáról és lehetséges vállalásairól. Ez különösen szemléletes egy olyan életmű esetében, amely kanonikus helyzete miatt gyakran „megírtnak”, „kikutatottnak”, „lezártnak”, csupán az emlékéllítés „helyének” tűnik. A kötet tizenegy tanulmányának mindegyike axiómává emelt állításokból indul ki, vagy olyan vakfoltokra mutat rá, melyekkel látszólag (említés szintjén legalábbis) már foglalkozott az Ady elemző szakirodalom, ám tényleges odafordulás helyett újra és újra közhelyesült állításokba botlott.

A kötet nem grandiózus tagadásra, fennálló irodalomtörténeti narratívák vehemens cáfolatára vállalkozik, inkább folytonos rákérdezésre invitál. Legnagyobb tanulsága szerint minden gyakran ismételt vagy ténynek vehető állításhoz, amelyet egy-egy életmű kapcsán megfogalmazhatunk, a megkérdőjelezés (és a továbbkérdezés) eszközeivel kell közelítenünk.

A nyitótanulmány, Hansági Ágnes „*Szabad-e...?*”: *A modern korszakküszöb kérdése és a „ma” hiánytapasztalata* Ady Endre lírájában című szövege az Ady életművel kapcsolatos, talán legkímélhetőbb állításnak tűnő „tényt” kérdőjelezi meg: az életmű korszakváltó potenciálját, modernitásának mibenlétét. Ezzel a gesztussal egyrészt a „megkésetttség” mítoszát próbálja róla leválasztani, mely tudományos érdeklődés helyett apologetikus beszédre kényszeríti az Ady-líra elemzőit. Állítása szerint az a modern költészettörténeti fordulat, melyet Adytól eredeztet a vele foglalkozó szakirodalom jelentős része, valójában már az 1870-es években (észrevétlenül) megtörtént. Az érzékeny szövegelemzésekkel és meggyőző párhuzamokkal (például több Jókai-Ady analógiával) alátámasztott tézis nemcsak az Ady-lírát, de a 19. század második felének költészetét is új megvilágításba helyezheti. Bár a tanulmány ezzel a kérdéssel behatóan nem foglalkozik, a korszakváltás komplexitásának belátása lehetővé teszi, hogy az Ady előtti magyar lírához ne a „későromantika”, vagy „preszimbolizmus” üres fogalmain keresztül közelítsünk (vagyis ne Ady előtti Ady-szerűként olvassuk). Hansági Ihab Hassan elméleti szótárát használva Ady verseit „palimpszesztikus struktúráként” (30) javasolja megközelíteni, melyeken látszólag egymást kizáró esztétikák, irodalmi hagyományok lenyomatai egyaránt olvashatóak. Ennek továbbgondolásaként a tanulmányt záró, megvilágító erejű elemzés a *Szeretném, ha szeretnének* című verset (melyet alanyi és vallomásos költeményként szokott olvasni a szakirodalom) a „pragmatikai alany felszámolásának sikeres megvalósulásaként” (37) értelmezi.

Hasonlóan emblemikus vers újraolvasására invitál Eisemann György *Vazul hangja: A lírai beszéd az Ady-olvasásban* című szövege, mely szintén olyan „hitté”, vagyis „tévhitte” (38) vált állításokra mutat rá, melyek gátolják a szöveghez való visszatérést. A tanulmány az *Új versek* előhangját gondolja újra. Jonathan Culler az utóbbi években magyar közegben is gyakrabban idézett *Theory of the Lyric* című munkájának elméleti alapjaira és Walter J. Ong *Szóbeliség és írásbeliség: A szó technológizálódása* című kötetére hivatkozva írás és beszéd feszültségének versbéli megvalósulását elemzi. A szöveg központi tanulsága szerint „Ady lírájának provokatív újdonsága tehát sikerrel radikalizálta a látható és a hallható nyelv feszültségét.” (43.) A tanulmány meggyőzően érvel amellett, hogyan válik beszéd és írás konfliktusos viszonya, hagyomány és változás (valamint hagyomány és egyén) vonzás-taszítása az Ady-líra alapvető problémájává.

Annak ellenére, hogy a szöveg igyekszik elhatárolódni az Ady-életmű százéves utóélete során felhalmozódott, megszilárdult állításoktól, mégis több ponton közelít ahhoz az apologetikus beszédhez, melyre a kötet előszava (és Hansági Ágnes tanulmánya) is figyelmeztet. Bár nem ez az érvelés tulajdonképpeni tétje, több pontján is – például a zárlatban – az Ady-líra „egyenetlen színvonalára” (46), eklektikusságára igyekszik magyarázatot (mentséget) találni. A következők mégsem „védőbeszéd”; ehelyett „együtműködésre” (47) invitál, a versek tobzódó, kicsapongó, végletes természetének elfogadására.

Az előző két elemzés gondolati ívét folytatva Balogh Gergő *Átlépni a múlt határait? Az el nem jövő jövő alakzata* Ady Endrénél című tanulmánya tovább árnyalja Ady „modernségének” kérdését. Az Ady-líra olvasásának egy újabb berögződésével, a gyakran diagnosztizált, de ritkán elemzett „messianizmussal” foglalkozik. Többek közt *A csókok árnya* című vers érzékeny elem-

zésén keresztül hagyomány (múlt) és jövő felé fordulás feszültségére ismertet rá: „Az én beszéde tehát, noha képes felvillantani a messiási eljövétel és ezáltal a jövő lehetőségét, nem kerülhet kívül a múlt uralmán.” (54.) Nyelv és tett világának különállóságát a „performatív erejét veszített ígéret” (55) megjelenítésén keresztül ragadja meg.

Pataki Viktor *Temporalitás és emlékezet* Ady Endre „város-verseiben” című tanulmánya ugyan csak egy feltáratlan feszültség, rögzítetlenség lírai megvalósulására fókuszál. Ady városi költészetét a szöveg állítása szerint a „térbeli fordulat” ellenére sem sikerült innovatívan újraolvasni (Pataki a térhoétika alapvető szövegeire, Bachelard-ra, Foucault-ra, illetve Henri Lefebvre-re és Michel de Certeau munkáira hivatkozik, ám nem szorítkozik ezek fogalmi rendszerére). A „város-versek” elemzésén keresztül nem csak a városi terek szimbolikus, metaforikus olvashatóságát, de magát a szimbólum működését is felülvizsgálja. Pataki vezelemzése diálogusban olvashatók a tanulmánykötet néhány későbbi szövegével, melyek Adynak városi terekben játszódó prózai szövegeit értelmezik. A komplex elméleti tájékozottságú (és emiatt olykor bonyolultnak tűnő) elemzés talán legmeggyőzőbb következtetése a város megjelenítése és az én önreprezentációja közti szoros összefüggés felismerése: az én rögzítetlensége és a helyek „betölthetlensége, hiánya, destrukciója” (72) kerül egymás mellé.

A „város-versek” korpuszának vizsgálatát Lapis József *A próféta és a szoltáros: Ady Endre ótestamentumi verseiről* című tanulmánya követi, mely Ady „istenes” költészetét keretezi újra. A kötet gondolati ívéhez igazodva Lapis elemzése is hagyomány és újszerűség együtthatására világít rá. A tanulmány csúcspontja a *szoltár* többrétű megidézésének végigkövetése (mely Ady lírájában egyszerre műfaj, beszédaktus, vendégszöveg stb.). A teológiai tájékozottságú érvelés az ószövetségi szoltárok egyik meghatározó strukturális eleme, a „bizonytalanság” felől olvassa újra Ady szoltárverseit, azok határjellegére, ambivalens működésére mutatva rá.

Herczeg Ákos, akinek Adyval foglalkozó kiterjedt munkásságára a kötet majdnem minden szerzője hivatkozik, *A csalás esztétikája* című tanulmányában egy újabb, kanonikus pozíciójából fakadóan zárt értelmezési lehetőségek közé szorított vers, az *Elbocsátó, szép üzenet* újraértelmezésére tesz kísérletet. Az életrajzi olvasat által korlátolt szöveget a „csalás” lelepleződése, a szerelmi kapcsolatban fennálló birtokviszony illuzórikus voltának nyelvi megképződése szempontjából elemzi. Ahogy Hansági Ágnes tette a *Szeretném, ha szeretnének* elemzése során, Herczeg Ákos is egy, az alanyi költészet példajaként tárgyalt és referenciális olvashatóság által keretbe zárt versben mutatja be a „megszólalói pozíció ironikus elbizonytalanítását”-t. (97.)

Csikós Gréta *„Boldog vagyok, mert nagyon szenvedek”: Egy Ady-ciklus szerelemfelfogásáról* című szövege egyrészt folytatja az Ady „szerelmi lírájáról” való elmélkedést, másrészt jól illeszkedik a kötet hagyomány és újítás (vagy hagyomány és egyéniség) lírai feszültségével foglalkozó vonulatába. Ady *Ceruzasorok Petrarca könyvében* című ciklusában a „szerelmi líra szereplehetőségeinek újragondolását” (103) látja. A tanulmány legmeggyőzőbb passzusai a szoros olvasásra invitáló vezelemzések, melyek mind a petrarcai szonettformával való játékra, mind számos izgalmas szemantikai többértelműségekre rávilágítanak.

A nyolcadik tanulmány mintegy fordulópontként működik a kötetkompozícióban. Mészáros Márton *Lírai képírás: Egy „ismeretlen” Ady-illusztráció* című szövege a kötet korábbi tanulmányaitól eltérő módon nem kizárólag az Ady-lírával foglalkozik. Nagy Sándor Ady verseihez készült „illusztrációiról” értekezve, elsősorban *A mi Násznapunkhoz* készült festményre fókuszálva, magát a (gyakran olvasási „protézisként” értett) illusztráció fogalmát, lehetőségeit és

működését vizsgálja. Az illusztrációt a szöveg „diskurzuspárnereként” érti, és ennek a szemléleti váltásnak köszönhetően a lírai szöveg illusztrálhatóságának, a lírai rajzolás lehetőségeinek problémájára enged ráismerni. A tanulmány egy amúgy is határhelyzetben rekedt művészeti formának középpontba állításával nemcsak a mediális „fordíthatóság” kérdéséről tud továbbgondolásra érdemes állításokat tenni, de az Ady-életmű utóéletének egy, az irodalomtudományos érdeklődés számára gyakran láthatatlan szegmensét is képes felmutatni: az Ady-lírával párbeszédbe lépő képzőművészeti alkotásokat.

Pataky Adrienn tanulmánya, „*Amit adtam: örökség s nem divat*”: *Ady Endre továbbéléséről az Ady-líra utóéletét irodalomtudományos megítélésének valamely „ténnyé szilárdult” állítása helyett szépirodalmi idézettsége szempontjából értelmezi.* „Az utókor költőinek Ady képét” rajzolja meg, „néhány jelentős, kiemelkedő alkotó” felidőzésén keresztül. (131.) A 20. század elejének Ady-hatását elemezve az epigonizmus kérdéséből indul ki. Az Ady-epigonok kapcsán számol azzal a nem elhanyagolható kontextussal, hogy a század elején teljesen más volt az intertextus, a felismerhető vendégszöveg vagy stílushatás megítélése, mint a század második felében. Ítélete szerint a 20. század elejének kritikusai az „epigonok” bírálatán keresztül szublimálták a már életében megingathatatlan pozícióba került Ady költészetével szembeni fenntartásaikat is. A tanulmány tulajdonképpen fókusza azonban nem ez a korai epigon-korszak, bár ez a kérdés is megérne egy alaposabb odafordulást. Ehelyett a szöveg lényegi része a 20. század második felével foglalkozik. Bár vállalása szerint átfogó, komplex képet kíván adni, az idézett („jelentős, kiemelkedő”) szerzők kiválasztását nem indokolja – annak ellenére, hogy a tanulmány bevezetőjében Ady kanonikus helyzetét összetettnek, kérdőre vonhatónak látja. Éppen átfogó jellege miatt inkább az Ady életművével diskurzusba lépő szerzők és szövegek felsorolásába fultad. Nemes Nagy Ágnes, Weöres Sándor, Pilinszky János, Illyés Gyula Ady-verseinek szemlélése után a posztmodern líra Ady-képével foglalkozik, Petri György, Tandori Dezső, majd Orbán Ottó, Takács Zsuzsa, Parti Nagy Lajos, Kovács András Ferenc, Térey János és Kemény István Adyt idéző verseire (és anekdotikus, vallomásos önleírásaira) szorítkozva. A „fiatal líra” (138) képviselői már csak felsorolás szintjén jelennek meg a szövegben. Pataky igyekszik túllépni a pusztá emlékéllátáson: bár elmélyült elemzésre már csak terjedelmi okok miatt sincs lehetősége, a pusztá „idézettség” helyett a pozitív és negatív előkép, hatásiszony, hagyomány és emlékezet fogalmaival orientál az Ady-életmű szépirodalmi utóéletében.

A kötetet záró két tanulmány, melyek együtt olvasva működnek igazán, az eddig szinte kizárólag versekre figyelő olvasatokat Ady prózai munkásságának elemzésével egészíti ki. Kovács Krisztina *Modernitás és extenzitás: Még néhány szó az Ady-novellákról* című tanulmánya Ady lírája és elbeszélő szövegei közt teremt kapcsolatot. Állítása szerint Ady prózastílusa hasonló nyelvi elemekből építkezik, mint amit verseiben is használ. Magyar- és világirodalmi kontextust épít Ady prózai munkái köré, a változatos példák egy olyan szinkrón metszetet rajzolnak ki, mely az utazás (elsősorban a vasút és a bérkocsi) elterjedt szimbolikája szempontjából pozicionálja ezeket. Ez a válogatás újabb bizonyítékokkal szolgál Ady életművének korszerűségére (vagy „megkésetttségére”). A tanulmány utolsó egysége a novellák szemiotikáját elemezve közelíti a prózai szövegeket a versekhez, Ady nyelvszemléletének általános, teljes írásművészetére kiterjeszhető érvényességére világít rá.

A kötet zárótanulmánya, Szántai Márk *Az Ady-próza és az utazás poétikája*, a térpoétika alapszakirodalmát használva szintén az utazásnak mint önmegismerésnek és identifikációnak

a működését vizsgálja Ady tárcanovelláiban. Szemléletesen hasznosítja a „nemhelyek”, „heterotópiák” fogalmi kategóriáit (Foucault-ra és Marc Augéra alapozva) a várakozás, mozgás, utazás, változás és a változatlanóság jelentésmezejét nézi meg, az utazást (a kötet korábbi tanulmányaihoz hasonló módon) modern szubjektumképző eljárásként olvassa. Az elemzés érdeme, ahogy Kovács Krisztina szövegének is, hogy a tárcanovellákat, melyeket gyakran szórakoztató jellegű (és megjelenési körülményeikből fakadóan efemer) publicisztikai és nem esztétikai szövegeként értenek, műalkotásként, irodalomtudományos igényességgel értelmezi.

A kötet komplexitását mutatja, hogy a benne foglalt tanulmányok az elfeledett, mellőzött szövegeket és a „tankönyvi anyaggá szilárdult” szövegeket ugyanolyan súlyozással tárgyalják. Ezzel a szétartó fókusszal a kötet az Ady-életműhöz kötődő legnagyobb közhelyeket tudja kibilienteni. Az elemzések újragondolják Ady „modernségének” kérdését, korszakváltó jellegét, líraiságának mibenlétét, a rögzült értelmezési stratégiák által zárt műalkotássá (az Adyra való emlékezés „tárgyaivá”) szilárdult verseit, a lírai szövegkorpusz elsődleges vagy kizárólagos voltát. A tanulmánykötet az életmű utóéletéhez nem az elmúlt száz év szakirodalmát összegezve vagy emléklálitó tevékenységeket elemezve közelít. Ehelyett az utóéletet egyrészt korábban mellőzött kontextusok felvillantásával (mint a versillusztrációk kérdése vagy az Ady-életmű szépirodalmi diskurzusképessége) teszi láthatóvá, másrészt a szövegek tulajdonképpeni élővé tételével (újraolvasásával) hozza létre. Nem szerepel a kötet vállalásai közt az életmű értelmezési hiányosságainak a teljesség (illuzórikus) igényével történő feltárása. Ehelyett aktív újragondolásra invitál, az Ady-olvasás „rendbetétele”, „lezárása” helyett az irodalomtudomány örök folytathatóságának bizonyítékaként működik.

Ha mégis hiányt érzünk a kötet olvasása közben, az leginkább az életmű korai szakaszának teljes mellőzésében ragadható meg. A kötet egyetlen tanulmányában sem kérdőjeleződik meg az az irodalomtörténeti narratíva, mely az *Új verseket* tekinti az életmű origójának. Annak ellenére, hogy valamennyi szerző a kánon, éles cezúrák, általánosító kijelentések és irodalomtörténeti közhelyek aktív újragondolására invitál, az *Új versek* előtti alkotói korszak szembeötölő vakfoltja marad az egyébként érzékeny, komplex problémakört felvonultató kötetnek. Az *Új versek* előtti Ady-líra „leporolása”, nem apologetikus és nem is pusztán életrajzi érdeklődésű elemzése még várat magára. És bár a jubileumi alkalom jó apropó egy életmű újraélesztésére, a kötet nem törekszik a feladat „elvégzésére”, inkább invitációként szolgál a folyamatos, újra és újra visszatérő, önmagára rákérdező tudományos diskurzusra.